

Vittorio Daniele*, Paolo Malanima**

DIVERGENȚĂ ȘI CONVERGENȚĂ ÎN SPAȚIUL MEDITERANEAN ÎN PERIOADA 1950-2010***

Divergența în nivelele relative de productivitate și în standardul de trai dintre națiuni apare ca una din trăsăturile dominante ale istoriei economice moderne (Pritchett, 1997). Între 1870 și 1990 raportul de venit pe cap de locuitor dintre țările bogate și cele mai sărace a crescut, cu un indice aproximativ egal cu cinci. Dacă în 1870 cea mai bogată națiune din lume, avea venitul pe cap de locuitor de aproximativ nouă ori mai mare decât cel al celei mai sărace națiuni, astăzi acesta este de cincizeci de ori mai mare.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, diferențele dintre regiuni în întreaga lume au crescut continuu. Între cele două războaie mondiale creșterea diferențelor de dezvoltare a continuat, dar cu o rată redusă. După cum arată centrele de cercetări la această temă, cel mai înalt nivel de inegalitate între națiunile lumii a fost atins în jurul anului 1950¹. După al Doilea Război Mondial, pe măsură ce un număr tot mai mare al populației de pe glob a început să împartă beneficiile dezvoltării tehnologice, s-a înregistrat o stabilitate a decalajelor pe scală globală timp de câteva decenii, după unele relatări (Toniolo și Walker, 2000), sau o scădere a decalajelor, după alte relatări (Milanovic, 2005, p. 141). În cele din urmă, în ultimii treizeci - patruzeci de ani, geografia economică a lumii s-a schimbat radical.

Timpul și ritmurile recente de schimbare au fost, în mare măsură, marcate de accelerarea creșterii unor economii în curs de dezvoltare, în special e vorba de China și India. În aceste două țări în prezent locuiesc mai mult de 2 miliarde și 400 de milioane de oameni: aproximativ o treime din populația lumii. Ratele de creștere ale PIB-ului pe cap de locuitor din 1980 până în 2010 au fost de 7,3 la sută anual în China și 4,3 în India. Nu s-a mai întâmplat până acum ca o populație atât de numeroasă să cunoască o dezvoltare economică atât de rapidă. Consecințele care rezultă din aceasta sunt multiple: una dintre acestea este declinul inegalității mondiale în distribuția veniturilor între țări.

* **Vittorio Daniele**, doctor în științe, cercetător în domeniul Economiei Politice, Universitatea Magna Graecia din Catanzaro – asociat la Institutul de Studii a Societatilor Mediteraniene al Consiliului Național de Cercetări din Italia (ISSM al CNCI)

** **Paolo Malanima**, doctor în științe, Profesor de Istorie a Economiei la Universitatea Magna Graecia din Catanzaro – Director al Institutului de Studii a Societăților Mediteranei a Consiliului Național de Cercetări din Italia

***Articolul, tradus din limba italiană, reprezintă comunicarea profesorului Paolo MALANIMA, ținută la seminarul *Diferențe în dezvoltarea spațiului mediteranean (anii '50 ai secolului al XX-lea - începutul secolului al XXI-lea)* derulat în cadrul Proiectului *Identitatea spațiului mediteranean și Europa de Est. Schimb de oameni și culturi (Caz de studiu Italia – Republica Moldova)*, Chisinau, 6 septembrie 2011.

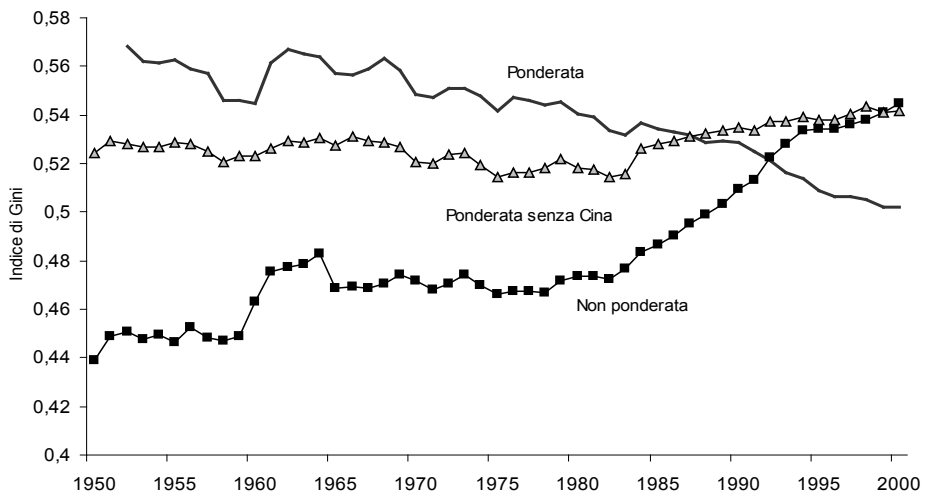
¹ Bourgnignon - Morrisson (2002). Observațiile precedente se referă la inegalitățile între națiunile cu populație ponderată pentru fiecare națiune „per total”.

Scopul nostru în această lucrare este de a contura cadrul inegalităților în materie de dezvoltare, în contextul Mării Mediterane într-o perspectivă globală². După ce vor fi tratate actualele tendințe de inegalitate între țări, va fi examinată și problema decalajelor existente între economiile din spațiul mediteranean în perioada dintre 1950 și 2010, folosind diverse analize statistice. Se va încerca, în cele din urmă, de a evalua care sunt perspectivele pentru viitorul apropiat în baza tendințelor din ultimii ani.

1. Cadrul global

Figura 1 reprezintă evoluția coeficientului Gini pentru 140 de țări din 1950 până în 2000. Graficul arată cum ar fi crescut inegalitatea internațională în venitul pe cap de locuitor, dacă am atribui pentru fiecare țară aceeași pondere în indicele de concentrare: în această perioadă, de fapt, se înregistrează o creștere de 24 la suta. O tendință diferită se observă în schimb, dacă, în mod just, venitul pe cap de locuitor din fiecare țară este ponderat cu populația sa. În acest caz, inegalitatea la nivel mondial arată o reducere semnificativă începând cu anii șaptezeci: coeficientul Gini se reduce cu 12 la sută. După cum putem vedea, este important impactul creșterii populației chineze asupra tendinței inegalității mondiale. Excluzând China din calculele noastre, indicele de inegalitate internațională înregistrează o ușoară creștere (Milanovic, 2005).

Figura 1. Inegalitatea mondială, 1950-2000. Indicii Gini

Sursa: Milanovic (2005).

² Vom considera 20 de țări mediterane pentru care avem cifre compatibile PIB și asupra populației. Vom considera fosta Iugoslavia în calitate de națiune unică, știind că după 1991 a fost fragmentată în mai multe entități statale. De altfel, includem economiile spațiului mediteranean și teritoriile Palestinei, chiar și a Cisiordania și Fâșia Gaza.

Dacă acestea sunt tendințele mondiale, ce s-a întâmplat în spațiul mediteranean? Care au fost efectele creșterii economice și care a fost dinamica decalajului de dezvoltare? În această regiune, inegalitățile între națiuni, deja întâlnite și în trecut, au crescut sau au scăzut? Acestea sunt câteva din întrebările la care vom încerca să dăm răspuns în următoarele paragrafe.

2. Diferențe de dezvoltare și creștere

Și în spațiul mediteranean, la fel ca și în economia mondială, anul 1973 este un fel de cumpănă a apelor: începând cu acel an, de fapt, ritmul de creștere a încetinit, de la o rata de 4 la sută pe an pentru perioada 1950-1973 până la 1,3 în perioada 1973 - 2005 (Tabelul 1)³. Ca urmare a crizei din 2008-2009, în majoritatea economiilor din spațiul mediteranean, în special în cele mai dezvoltate, ratele de creștere ulterior au scăzut în perioada ultimilor cinci ani examinați.

Tabelul 1. Rata medie anuală de creștere în țările mediteranene între 1950 și 2010 (%)

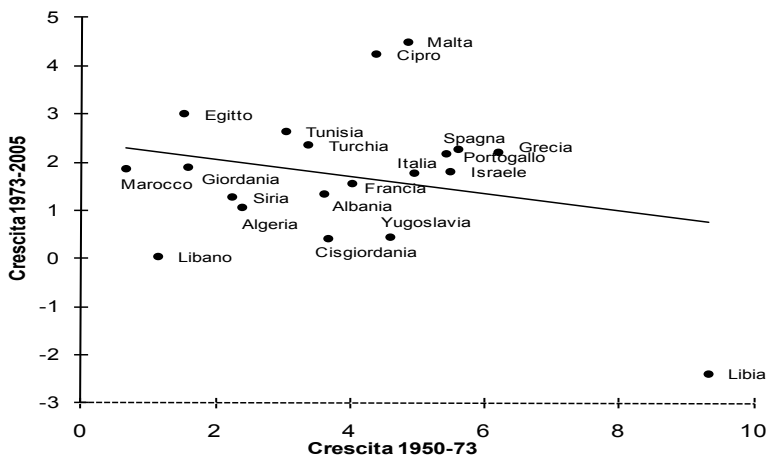
	1950-73	1973-2005	2005-2010	1950-2010
Portugalia	5,4	2,2	0,2	3,2
Spania	5,6	2,3	-0,4	3,4
Franța	4,0	1,6	0,1	2,4
Italia	4,9	1,8	-1,0	2,8
Malta	4,9	4,6	1,9	4,5
Iugoslavia	4,6	0,5	2,2	2,4
Albania	3,6	1,4	5,3	2,8
Grecia	6,2	2,3	0,6	3,4
Turcia	3,4	2,4	1,7	2,7
Cipru	4,4	4,4	0,7	2,9
Siria	2,2	1,3	1,2	2,0
Liban	1,1	0,0	1,0	4,1*
Israel	5,5	1,9	2,3	3,2
West Bank și Gaza	3,7	0,4	-3,1*	1,4*
Iordania	1,6	2,0	1,7	2,0
Egipt	1,5	3,1	3,9	2,6
Libia	9,3	-2,5	3,4*	2,2*
Tunisia	3	2,7	3,5	2,9
Algeria	2,4	1,1	1,4	1,6

³ Sursele reflecțiilor relative asupra economiilor mediteranene elaborate în următoarele pagini sunt constituite din The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, September 2011, <http://www.conference-board.org/economics>. Datele pentru Liban, Libia și Fâșia Gaza sunt din: A. Maddison, Historical Statistics of the World Economy, 1-2008 AD.

Maroc	0,7	1,9	3,6	1,7
Spațiul mediteranean	4,0	1,3	1,3*	2,4*

Sursa: Prelucrarea datelor The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, 2008 și 2011. Pentru Liban, Libia și Fâșia Gaza, datele A. Maddison, Historical Statistics of the World Economy, 1-2008. * Datele cuprin perioada 2005-2008 și 1950-2008.

Figura 2. Corelarea dintre datele de creștere 1950-1973 și 1973-2005.

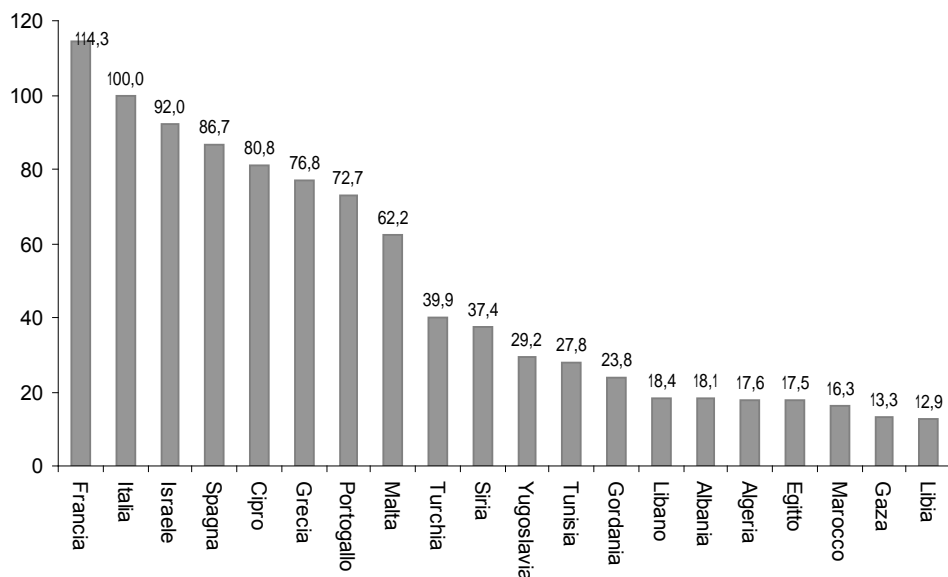
Sursa: Prelucrarea datelor The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Variațiile de creștere în cele două perioade pot fi observate în Figura 2, în care sunt indicate în corelație ratele de creștere înregistrate înainte și după 1973. Corelația este aproape de zero, creșterea este foarte volatilă de-a lungul timpului. În unele țări, schimbarea ritmului de dezvoltare a fost dramatică. Este cazul Libiei, a cărei rată de creștere s-a schimbat de la 9,3 la sută până la 2,5 la sută pe an, este și cazul fostei Iugoslavii unde rata s-a schimbat de la 4,6 la sută la 0,5 la sută, sau cazul Palestinei unde creșterea a încetinit brusc. Încetinirea ritmului de creștere a fost, însă, sensibilă și în țările avansate: Franța, Italia, Spania și Israel care au înregistrat reduceri mai mult sau mai puțin considerabile în ratele de creștere a veniturilor pe cap de locuitor.

Într-o perioadă de timp destul de mare, chiar și mici diferențe în ratele de creștere generează diferențe mari în nivelul de dezvoltare. În cazul spațiului mediteranean, nivelele de dezvoltare relativă a țărilor ne permit delimitarea a două mari zone geo-economice. Prima include țările cu venituri ridicate, astăzi

membre ale UE: Franța, Italia, Spania, Grecia și Portugalia, împreună cu Malta și Cipru, au un nivel al venitului pe cap de locuitor peste media economiilor din spațiul mediteranean. Numai Franța, Italia, Spania, Portugalia dețineau 75 la sută din producția totală a țărilor mediteranene în 2005. A doua zonă include țări pe care Banca Mondială le clasifică drept țări cu venituri medii: e vorba de țările din Orientul Mijlociu și Africa de Nord, precum și de țările balcanice din fostul bloc sovietic. Israelul este o excepție: printre țări non-europene, este singura care se clasează printre cele cu venituri înalte⁴.

Figura 3. PIB-ul pe cap de locuitor în țările spațiului mediteranean în anul 2005

Sursa: Prelucrarea datelor: The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008

Valorile PIB-ului pe cap de locuitor rezuma diferențele de dezvoltare existente acum între țările mediteranene. Așa cum arată în figura 3, aceste diferențe sunt semnificative: în Libia și Palestina PIB-ul pe cap de locuitor este mai mic cu 15 la suta comparativ cu cel al Italiei; în Liban, Albania, Algeria, Egipt și Maroc este mai mic cu 20 la sută decât cel italian.

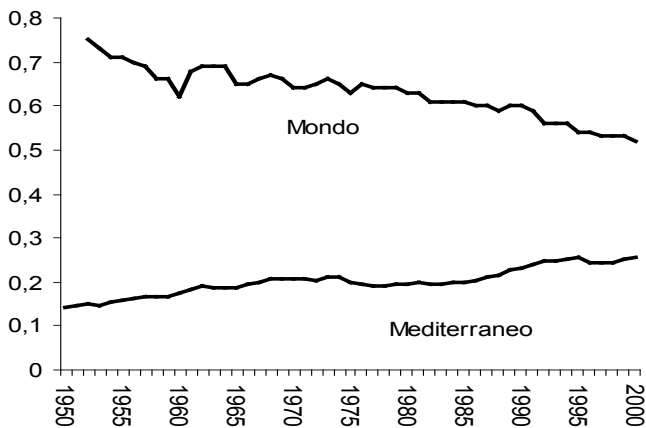
Deși decalajele de dezvoltare sunt mari în spațiul mediteranean, sunt în continuare mai mici decât cele găsite pe o scară globală. La nivel mondial includerea unor țări foarte sărace, cum ar fi cele din Africa sub-sahariană - din care

⁴ Conform clasificării Băncii Mondiale țările cu venituri ridicate au PIB-ul pe cap de locuitor superior sumei de 10.066 \$, cele cu un venit mediu intră în cifrele între 825 și 10.065\$, cele cu un venit inferior au PIB-ul pe cap de locuitor inferior cifrei de 825\$ anual.

provine o parte considerabilă a migrației ce afectează Marea Mediterană – accentuează decalajul dintre bogați și săraci.

Considerând indicele Gini drept măsură a inegalității, valorile din spațiul mediteranean în 2000, de 0,35, nu este departe de cel pe care îl găsim în țările din Europa de Vest (în distribuția veniturilor personale) în ultimele două decenii, în timp ce indicele global atinge valoarea de 0.500 (Figura 4).

Figura 4. Indicii de inegalitate Theil (ponderat) în lume și în spațiul mediteranean (1950-2005)

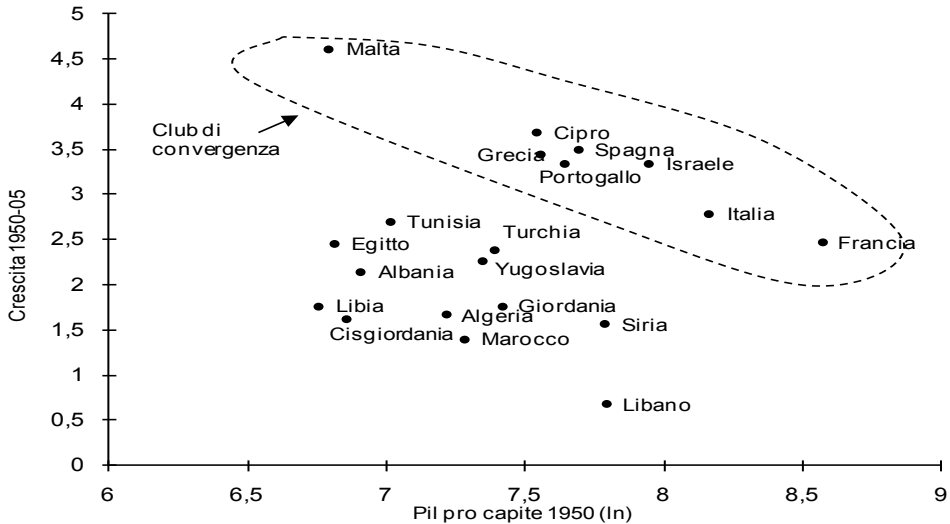
Sursa: Prelucrarea datelor: The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008

Analizând economia la nivel global, diferența valorilor este mult mai mare decât în spațiul mediteranean, și distanța dintre cei care se află în vârful ierarhiei și cei care sunt la baza este, de asemenea, mult mai mare. Continuând tendința actuală, cele două curbe ale inegalității la nivel global și cea a spațiului mediteranean s-ar putea întâlni prin anul 2030 (cel puțin, utilizând indicele Theil din figura 4). La acel moment, diferența de 0,340 ar fi aceeași pe scară globală și mai mică în țările mediteranene⁵.

Din 1950 pana in prezent, poziția relativă a țărilor în clasamentul bunăstării economice s-a schimbat. Unele economii, relativ sărace în trecut, au cunoscut un proces de creștere considerabilă: de-a lungul timpului, decalajul față de țările mai bogate din partea de sus a clasamentului, s-a redus. Țări cum ar fi Malta, Cipru, Spania, Grecia, Portugalia s-au apropiat la nivelul producției pe cap de locuitor de Italia și Franța. În alte economii, în schimb, ratele reduse de creștere au dus la o înrăutățire a condițiilor.

⁵ Diminuarea inegalităților între țările spațiului mediteranean, care a avut loc în ultimii ani, ar putea regla posibila convergență a deosebirilor la scara mondială și la scara mediteraneană, într-o perioadă mai îndelungată

Figura 5. Corelația între nivelul inițial al PIB-ului pe cap de locuitor și rata medie anuală de creștere 1950-2005

Sursa: Prelucrarea datelor: The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Ca decalajele de dezvoltare să se reducă, e necesar ca țările sărace inițial să ajungă la rate mai mari decât a celor inițial bogate. Trebuie, deci să existe o relație inversă între anumite condiții economice de plecare și ratele de creștere ulterioară. Ipoteza neoclasică de convergență absolută poate fi ușor verificată prin corelația dintre PIB-ul pe cap de locuitor (în logaritmi) în perioada inițială și rata medie de creștere anuală în perioada următoare. După cum se poate vedea în Figura 5, care se referă la economiile mediteraniene, dispersia de puncte care reprezintă țări nu dezvăluie existența unui proces de convergență economică. Economiiile care au fost mai sărace la sfârșitul celui de-al doilea război mondial nu au realizat rate de creștere mai mari decât cele ale economiilor mai avansate, ratele lor au fost mai mici, în medie. Mai simplu zis, în contextul Mediteranean, divergența (sau, mai degrabă, lipsa de convergență) se dovedește a fi caracteristica fundamentală a dezvoltării economice din ultimii cincizeci de ani.

3. Două concepte ale inegalității

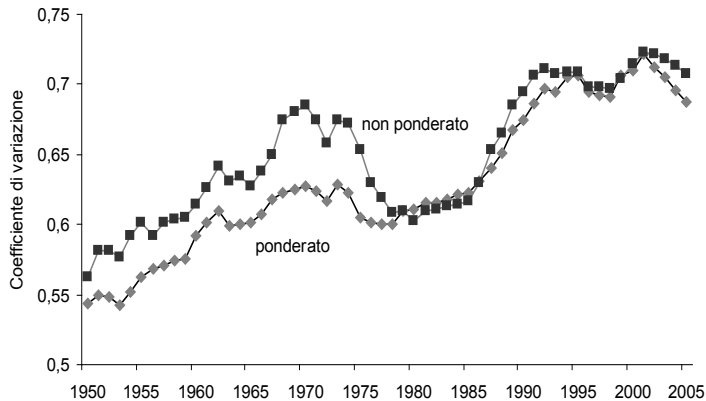
Inegalitatea internațională în venituri poate fi măsurată în mod diferit. Primul – cel mai simplu – mod de măsurare se bazează pe venitul mediu al fiecărei țări, independent de dimensiunea acesteia. E metoda pe care am urmat-o până acum, ținând cont de venitul (sau de PIB-ul) din fiecare țară și observând apoi diferențele relative între țări. Acest concept al inegalității se referă la țări fără a ține

cont de numărul populației acestora. De fapt, acest concept privește inegalitatea *între națiuni*.

Există și un al doilea concept de inegalitate între țări. Și acesta ia în considerație veniturile medii ale oricărei națiuni. Inegalitatea este însă evaluată prin populație. Ideea care stă la baza procedurii e că îmbunătățirea venitului mediu al unei țări puternic populate ar modifica bunăstarea mondială într-o măsură mai mare decât cea a unei țări cu populație mică. În acest paragraf vom examina inegalitatea în economiile Mediteranei, referindu-ne la cele două concepte pomenite mai sus.

Figura 6 arată traseul coeficientului de variație (ponderat și neponderat pentru populație) în douăzeci de țări mediteranene, examinate de noi între 1950 și 2005.

Figura 6. Coeficientul variației PIB pe cap de locuitor în țările mediteranene, 1950-2006

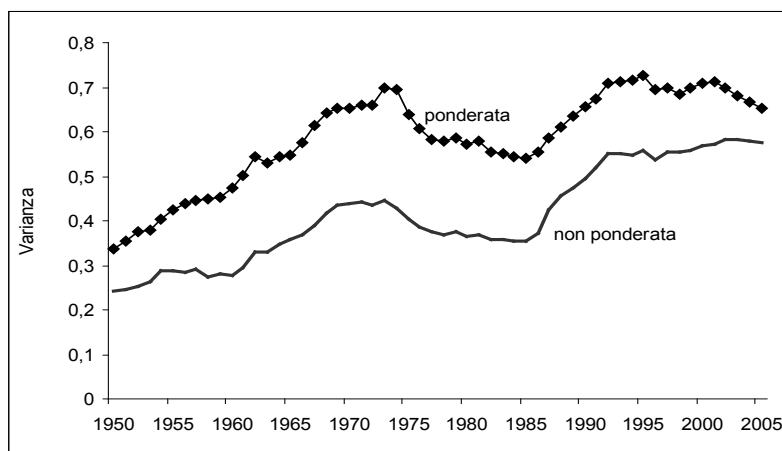
Sursa: Elaborare pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

E de observat cum coeficientul crește foarte rapid, ajungând la un nivel maxim la începutul anilor șaptezeci, ulterior coboară - semnalând o reducere a inegalităților - pentru a reveni la o creștere începând cu jumătatea anilor optzeci. Se vede, pe lângă aceasta, că diferențele în valoarea coeficienților sunt semnificative doar până la jumătatea anilor optzeci; în anii următori, calculul pentru populație nu schimbă substanțial valoarea coeficientului variației care se ridică la aproximativ 0,70. În perioada examinată, coeficientul crește cu aproximativ 26 la sută.

Și variația logaritmică a PIB pe cap de locuitor (ponderată și non ponderată) arată o linie ascendentă a inegalității între țări. O rapidă creștere a inegalității se mai observă în perioada 1950-1975 și o reducere în deceniul 1975-1985, urmată de o ulterioară creștere (Fig. 7).

Figura 7. Indicele de variație al logaritmului PIB pe cap de locuitor între țările Mediteranei 1950-2006

Sursă: Elaborare pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

În general, în cei peste cincizeci de ani examinați, indicele de variație ponderat pentru populație crește cu 94 la sută, cel neponderat cu 138, trecând de la 0,24 la 0,58. În sfârșit, evoluția inegalității între țări e reprezentată de indicii Gini și Theil. Și în acest caz, inegalitatea între națiuni urmează evoluțiile descrise anterior⁶.

Diversii indici ai inegalității prezentați confirmă aceleași tendințe, pe care le putem rezuma în următoarele două puncte:

- Trendul inegalității descrie o creștere importantă, care scade doar din anul 2000;
- Trendul crescător este întrerupt în anii 1973-85.

E util, la acest punct, pentru a lămurii trendul general și întreruperea care se manifestă între 1973 și 1985, să ne îndreptăm atenția spre dinamica creșterii și a decalajului în interiorul celor două grupuri de țări care formează Mediterana, adică la țările cele mai avansate și la cele cu o dezvoltare întârziată.

4. Două grupuri

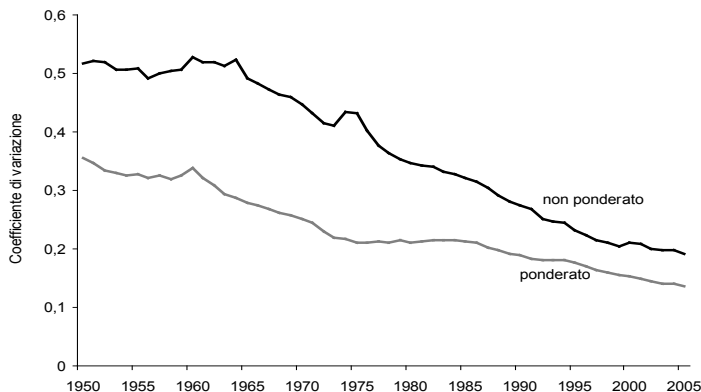
Dacă decalajele de dezvoltare între națiunile Mediteranei au crescut în ultimii cincizeci de ani, ce s-a întâmplat în acest sens între diverse grupuri de

⁶ Indicele Gini e unul al indicatorilor inegalității cel mai des folosiți. E de menționat că, atunci când se folosesc mici eșantioane de date, acest indice tinde să sufere distorsiuni spre jos. Asemenea distorsiuni se diminuează odată cu creșterea observațiilor disponibile.

țări? Desigur că răspunsul la această întrebare este strâns legat de alte modalități de clasificare (de exemplu, geografică, economică, politică), utilizate pentru a grupa țările. Urmând clasificarea Băncii Mondiale, vom lua în considerație două grupuri de țări: cele cu venit înalt și cele cu venit mediu.

În țările care azi au un venit înalt – cele care aparțin Uniunii Europene plus Israelul – se observă o puternică corelare negativă între PIB-ul pe cap de locuitor inițial și rata de creștere. Ceea ce înseamnă că acest grup de națiuni – un club de convergență – a cunoscut un proces semnificativ de scădere a decalajelor de dezvoltare; distanțele între veniturile pe cap de locuitor s-au redus; condițiile economice au devenit mai apropiate. Creșterea susținută a economiei spaniole a contribuit în mod decisiv la această reducere a diferențelor economice în economiile cele mai avansate (Figura 8).

Figura 8. Coeficientul variației în țările mediteranene cu venit înalt, 1950-2005.

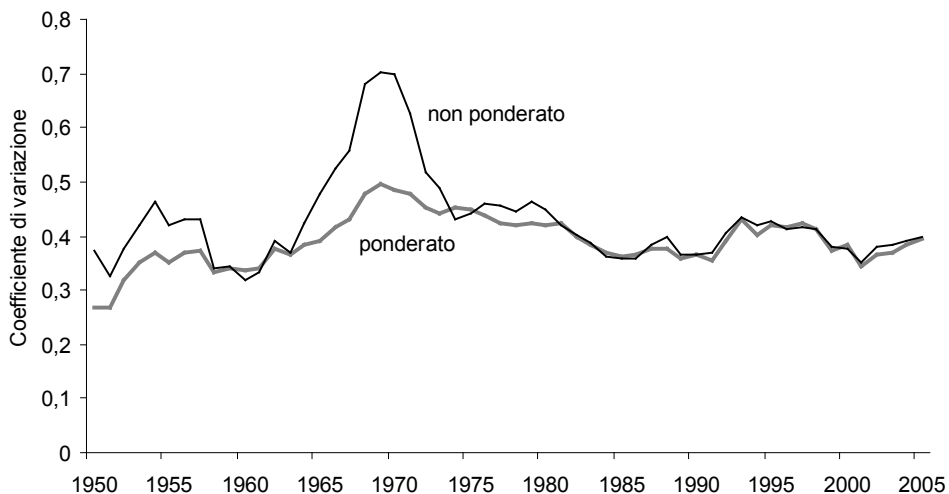
Sursă: *Elaborare pe datele* The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

În țările în care nivelul produsului pe cap de locuitor este mai redus lucrurile au mers altfel. Se atestă în aceste țări o divergență persistentă între nivelurile de dezvoltare (Figura 9). Analizând în special curba descrisă de indicele ponderat de concentrație, se observă că acesta se menține, din 1950 până în 2005. Din anii 80 până în 2005, acesta variază puțin în raport cu o linie dreaptă.

Dacă, în sfârșit, reunim într-un singur grafic tendințele celor două grupuri de țări, putem înțelege mai bine cum persistența unei puternice inegalități, pe de o parte, și convergența spre niveluri înalte ale produsului pe cap de locuitor, pe de alta, se rezolvă în inegalitatea crescândă pe care am descris-o anterior (Figura 10). Concluzia e că divergența, și nu convergența, caracterizează parcursurile de dezvoltare economică a națiunilor mediteraniene.

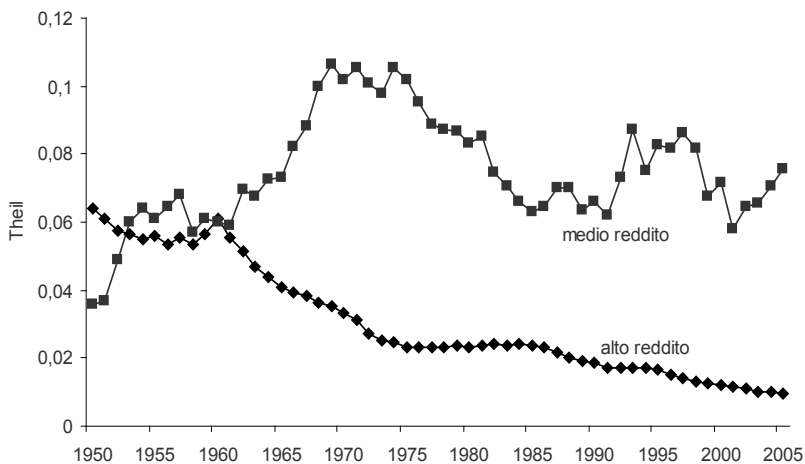
Graficul ne permite și înțelegerea rațiunilor imediate ale întreruperii sau căderii inegalității între 1973 și 1985. În această perioadă, în timp ce în economiile cu venit înalt inegalitatea e staționară, aceasta se reduce drastic în economiile cu venit mediu sau jos, înainte de a reveni în anii '90.

Figura 9. Coeficientul variației în țările mediteranene cu venit mediu-scăzut, 1950-2005

Sursă: Elaborare pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Figura 10. Indicii Theil pentru grupurile țărilor mediteranene, 1950-2005

Sursă: Elaborare pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

5. Diferențe internaționale și diferențe globale

În acești ultimi ani, s-au făcut diverse tentative de integrare a distribuției inegalității personale în interiorul țărilor în măsurări ale inegalității internaționale⁷. Raportând la populație diverși indici economici ai concentrației care sunt de obicei utilizați, se face un pas înainte spre o mai bună cunoaștere a inegalității deoarece se atribuie greutate diferită unor țări populate diferit. Este ceea ce am făcut în paragraful precedent. Această abordare ar echivala, totuși, cu examinarea cetățenilor unor țări ca fiind egali, sub aspect economic, deoarece fiecăruia îi este atribuit venitul mediu al țării. Un pas ulterior spre o estimare mai credibilă a inegalității constă în integrarea în elaborările statistice a valorii indicelui Gini pentru inegalitatea personală a veniturilor în interiorul țărilor, conform formulei următoare:

$$G = \left(\sum_{i=1}^n G_i p_i \pi_i \right) + \left\{ 1 - \sum_i [(y_i^{cs} + y_{i-1}^{cs}) \cdot (Pop_i^{cs} - Pop_{i-1}^{cs})] \right\}$$

în care G_i se referă la indicele inegalității țării i reprezentată de indicele de concentrație Gini, p_i se referă la cota populației țării i din totalul țărilor Mediteranei și π_i la cota produsului țării i în raport cu produsul tuturor țărilor Mediteranei. În acest fel se consideră universul statistic examinat ca o singură țară pe care o analizăm ca inegalitate între indivizi. În loc de inegalitate internațională, se obișnuiește să se vorbească, în acest caz, de inegalitate globală.

Un obstacol pentru estimările de acest tip care ar cuprinde o perioadă de timp mai mare de câteva decenii îl constituie carența cunoștințelor credibile despre distribuția produsului în interiorul diverselor țări sau a consumurilor, acceptate ca "proxy" ale produsului. Indicii de concentrație, de tipul indicelui Gini, sunt în realitate acceptabile pentru epoci foarte apropiate de noi și doar pentru unele țări. Fiecare rezultat asupra trecutului mai îndepărtat nu poate permite decât estimări de mare aproximație⁸.

Când examinăm un număr mai mic de țări, precum cele 24 care formează Mediterana, dat fiind caracterul limitat al universului statistic, pentru a atinge rezultate satisfăcătoare datele disponibile ar trebui să fie și mai credibile. Pentru anii din jurul lui 1995, *Penn World Tables* furnizează indicele Gini pentru țările Mediteranei. Nu pare, pentru moment, a fi posibil să acopere perioada precedentă. Integrarea inegalității distributive sporește valoarea indicelui Gini calculat anterior cu 10 la sută. Datele referitoare la deceniile precedente, disponibile doar pentru anumite economii mai avansate, nu modifică substanța

⁷ A se vedea, în acest sens, în special Milanovic (2005).

⁸ Ca în cazul lui Bourguignon-Morrisson (2002).

considerațiunilor noastre⁹. Pentru moment putem doar emite ipoteza că decalajul revelat de studiile noastre ar spori, dar nu ar modifica tendința generală.

6. Diferențele între regiuni și perspectivele de creștere

În baza datelor examinate acum și a tendințelor în curs e posibil să propunem o viziune pentru regiunile mai mult sau mai puțin omogene din punct de vedere geografic și să propunem câteva perspective pentru viitorul apropiat?¹⁰

După cum am văzut anterior, creșterea e un fenomen volatil. Rezultă din aceasta că ratele de creștere înregistrate în trecut nu ne permit să prezicem decât într-un mod grosolan ceea ce se va întâmpla în viitor. Din această cauză ceea ce putem face e doar să proiectăm ratele de creștere ale ultimilor ani astfel încât să estimăm dacă traseul trendului care, începând cu 2000-2001, a redus divergențele, poate duce spre atenuări importante ale decalajelor și în cât timp. Desigur că marjele incertitudinii în acest caz nu pot fi decât foarte ample. Au fost excluși pentru moment anii de criză 2008-2009, considerați a fi fenomene temporare.

Să evaluăm mai întâi diferențele între patru grupuri de țări care manifestă caractere omogene. Se va vedea ulterior traseul în totalitatea sa.

Cele patru grupuri de țări sunt¹¹:

- Opt țări membre ale Uniunii Europene: e vorba de Portugalia, Spania, Franța, Italia, Slovenia, Grecia, Cipru și Malta;
- Cele șase țări care în mod declarativ și-au înaintat candidatura pentru a face parte din Uniunea Europeană: statele balcanice (Croația, Bosnia-Herțegovina, Serbia-Munteșnegru, Macedonia și Albania) și Turcia;
- Cele patru țări ale Orientului Mijlociu mediteranean (cu excepția Turciei): Israelul, Libanul și Siria;
- Cele cinci țări ale Nordului Africii: Marocul, Algeria, Tunisia, Libia și Egiptul.

În grupul celor opt țări care fac parte din Uniunea Europeană divergența va rămâne stabilă, în pofida ratelor de creștere ridicate ale Greciei și Sloveniei și a ratelor de creștere negativă ale Portugaliei și Maltei în anii 2000-2004 (Tabelul 2). Țările care prezintă abateri semnificative de la media de creștere a produsului pe cap de locuitor sunt, în realitate, țări destul de mici sub aspect demografic. Deo-

⁹ A se vedea sinteza asupra distribuirii personale a venitului în țările Mediteranei în Capasso, Astarita (2011).

¹⁰ Reluăm aici împărțirea pe țări de la Ancona (2008), căruia îi mulțumim pentru că ne-a pus la dispoziție lucrarea sa înainte de a fi tipărită. În tabelele următoare, produsul pe cap de locuitor și coeficientul de variație sunt raportate la populația diverselor țări. În proiectările pentru 2010 și 2015 se consideră că populația diverselor țări ar menține aceleași proporții ca în 2004.

¹¹ Pentru două din aceste țări (Serbia-Munteșnegru și Libia) nu sunt disponibile date referitoare la PIB la PPC (paritatea puterii de cumpărare) elaborate de Banca Mondială. Vom folosi datele conform ONU, chiar dacă nu sunt perfect comparabile cu primele.

arece atât PIB-ul pe cap de locuitor, cât și coeficientul de variație sunt raportate la populație, abaterile de la medie, care privesc națiunile mai puțin numeroase, nu modifică condițiile actuale.

Tabelul 2. Țările Mediteranei membre ale Uniunii Europene: PIB-ul pe cap de locuitor raportat la PPC în 2004 și previziunile pentru 2015 conform ipotezei de menținere a ritmurilor de creștere 2000-2004 (\$ int. 2000).

		PIB c.l. 2004	Populație (000)	Creștere 2000-04 (% anual)	PIB c.l. 2015
1	Franța	26.928,8	60.991	1,18	30.626,0
2	Italia	25.899,3	58.057	0,89	28.559,3
3	Spania	23.019,5	43.102	1,41	26.855,6
4	Portugalia	18.040,1	10.524	-0,3	17.461,3
5	Grecia	20.407,4	10.648	4,08	31.678,4
6	Malta	17.351,1	397	-1,26	15.088,0
7	Slovenia	19.244,4	1.967	3,34	27.627,5
8	Cipru	20.959,4	835	0,78	22.829,6
	PIB c.l.	24.703,3			28.329,1
	CV ponderat	0,11			0,11

Sursă: Elaborare pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Cu excepția Macedoniei, cele șase țări ale Mediteranei, care aspiră să facă parte din Uniunea Europeană, au rate de creștere superioare celei a Uniunii Europene (Tabelul 3).

Tabelul 3. Țări ale Mediteranei, care aspiră să devină membre ale Uniunii Europene: PIB pe cap de locuitor raportat la PPC în 2004, previziuni pentru 2015 conform ipotezei de menținere a ritmurilor de creștere 2000-2004 (\$ int. 2000).

	Țări	PIB c.l. 2004	Populație (000)	Creștere 2000-04 (% anual)	PIB c.l. 2015
1	Albania	4.574,9	3.54	5,43	8.182,3
2	Bosnia-Herțegovina	6.463,0	3.90	5,11	11.181,4
3	Croația	11.204,3	4.55	4,09	17.407,9
4	Macedonia	6.075,1	2.03	0,06	6.117,7
5	Turcia	7.125,1	68.89	2,28	9.131,6

6	Serbia-Munte negru	2.121,7	10.50	4,07	3.290,5
	<i>PIB c.l.</i>	6.614,1			8.862,2
	<i>CV ponderat</i>	0,29			0,31

Sursă: Elaborat pe datele The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

După cum se vede, dispersarea valorilor produsului pe cap de locuitor ar rămâne înaltă în viitorul apropiat: mai mult decât dublă în raport cu cea a națiunilor de pe malul de Nord, cel puțin cu utilizarea coeficientului de variație ponderat.

Eterogeneitatea celor patru țări din Orientul Mijlociu mediteranean este, încă, considerabilă prin prezența Israelului, care are un produs pe cap de locuitor echivalent cu 4-7 ale celorlalte trei țări, dar o rată de creștere negativă în perioada de referință (Tabelul 4). Acesta este spațiul mediteranean cu diferențele cele mai mari. Oricât s-ar putea reduce în următorii ani diferențele, ca efect al ratei negative de creștere în Israel, o adevărată convergență nu pare posibilă pe durată medie.

Tabel 4. Țări ale Orientului Mijlociu: PIB per capita în 2004 și previziuni pentru 2015 conform ipotezei de menținere a ritmurilor de creștere 2000-2004(\$ int. 2000)

	<i>Țări</i>	<i>PIB c. l.</i> 2004	<i>Populație</i> (000)	<i>Creștere</i> 2000-04 (% anual)	<i>PIB c.l.</i> 2015
1	Iordania	4.308,40	5.611	2,87	5.884,30
2	Israel	22.408,10	6.199	-1,56	18.859,50
3	Liban	5.364,40	3.777	6,21	10.402,60
4	Siria	3.317,60	18.017	0,58	3.534,10
	<i>PIB c.l.</i>	7.234,70			7.525,60
	<i>CV ponderat</i>	1,00			0,77

Sursă: Elaborare pe date The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Cele cinci țări ale Africii din bazinul Mediteranei au înregistrat rate de dezvoltare superioare atât celor din Uniunea Europeană, cât și celor ale țărilor din componența Uniunii Europene de pe malul Mediteranei și o dispersare a valorilor în jurul mediei mai puțin puternică decât în cele două spații anterior ana-

lizate (Tabelul 5). La ratele actuale de creștere inegalitățile s-ar aprofunda, ținând cont de faptul că țara cea mai populată, Egiptul, a înregistrat rate de creștere inferioare față de celelalte țări.

Tabella 5. Tarile din Africa Mediterană: Venitul pe cap de locuitor în 2004 și pronosticul pentru 2015 potrivit ipotezei menținerii ritmului de creștere 2000-04 (\$ int. 2000)

	Țări	PIB c.l. 2004	Populație (000)	Creșteri 2000-04 (% annual)	PIB c.l. 2015
1	Algeria	6068,7	32129,0	2,9	8290,4
2	Egipt	3870,0	76181,0	1,8	4727,7
3	Libia	3372,2	5632,0	2,9	4608,4
4	Maroc	3960,6	32209,0	3,0	5504,5
5	Tunis	7138,9	9975,0	3,4	10283,5
	PIB pe cap de locuitor	4532,0			5971,7
	CV ponderat	0,25			0,30

Sursa: Prelucrarea datelor The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

Proiectările regionale, bazate pe grupuri formate din câteva țări pot sugera unele tendințe generale de creștere. Ele arată, așa cum am văzut, diverse evoluții de diferențiere (și contraste). Să ne întrebăm acum dacă tendințele actuale în toate țările mediteranene, începând cu 2000 - 2001, indică o mișcare de convergență sau divergență. Răspunsul poate veni doar dintr-o examinare a cadrului în ansamblu (tabelul 6).

Tabellul 6. Venitul pe cap de locuitor în 2004 și pronosticul pentru 2015, potrivit ipotezei menținerii ritmului de creștere 2000-04 (\$ int. 2000).

	Tări	Venitul pe c.l. 2004	Venitul pe c.l. 2015
1	Franta	26.928,8	30.626,0
2	Italia	25.899,3	28.559,3
3	Spania	23.019,5	26.855,6
4	Portugalia	18.040,1	17.461,3
5	Grecia	20.407,4	31.678,4
6	Malta	17.351,1	15.088,0

7	Slovenia	19.244,4	27.627,5
8	Cipru	20.959,4	22.829,6
9	Albania	4.574,9	8.182,3
10	Bosnia-H.	6.463,0	11.181,4
11	Croația	11.204,3	17.407,9
12	Macedonia	6.075,1	6.117,7
13	Turcia	7.125,1	9.131,6
14	Serbia-M.	2.121,7	3.290,5
15	Iordania	4.308,4	5.884,3
16	Israel	22.408,1	18.859,5
17	Liban	5.364,4	10.402,6
18	Siria	3.317,6	3.534,1
19	Algeria	6.068,7	8.290,4
20	Egipt	3.870,0	4.727,7
21	Libia	3.372,2	4.608,4
22	Maroc	3.960,6	5.504,5
23	Tunisia	7.138,9	10.283,5
	<i>Venitul pe c.l.</i>	<i>13.150,10</i>	<i>15536,7</i>
	<i>CV ponderat</i>	<i>0,75</i>	<i>0,70</i>

Sursa: Prelucrarea datelor: The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database, January 2008.

După cum se vede, o apropiere de cadrul european este posibilă, dar, oricum, aceasta este foarte lentă. La ritmul actual, despre o convergență nu putem vorbi. Chiar și ipoteza optimistă a unei continuări de creștere a ratelor (2000-2005) prevede o perioadă de zeci de ani pentru o apropiere. Criza din 2008-2009 a lovit puternic în economiile avansate, în care producția a scăzut cu 3,4 la sută în economiile slab dezvoltate și în cele în curs de dezvoltare, rata de creștere s-a diminuat considerabil, de la 8 la sută în 2007 la 1,7 la sută în 2009.

Tablelul 7. Ratele de creștere anuală a venitului pe c. l. real 2005-2009

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Lume	2,8	3,6	4,9	4,5	5,1	5,2	3,0	-1,1
Economii dezvoltate	1,6	1,9	3,2	2,6	3	2,7	0,6	-3,4

Slab dezvoltate și în curs de dezvoltare	4,8	6,3	7,5	7,1	8	8,3	6,0	1,7
--	-----	-----	-----	-----	---	-----	-----	-----

Sursa: IMF, *World Economic Outlook*, October 2009.

Țările mediteranene care fac parte din Orientul Mijlociu și Africa de Nord (MENA) au fost afectate de criză într-o măsură mai mică (Daniel 2010). Sistemele lor financiare sunt, de fapt, mai slab dezvoltate și puțin integrate în instituțiile financiare globale. Cu toate acestea, în 2009, agravarea recesiunii, însoțită de reducerea comerțului internațional, a fluxului de investiții, a turismului și a remitențelor, a dus la o încetinire a ritmurilor de creștere în toate țările. După cum s-a menționat, vecinii Uniunii Europene, și anume țările din Europa de Est și țările mediteraniene au fost afectate de criză în mod diferit. În timp ce în Europa de Est, cu excepția parțială a Poloniei, ratele de creștere au fost negative (negative și, în special, în economiile baltice), în spațiul mediteranean lucrurile au mers altfel. În general, economiile mediteranene au dat dovadă de o soliditate macroeconomică și financiară semnificativă, nici o singură țară mediteraneană nu a avut nevoie de sprijin financiar de urgență. Acest lucru a redus, în mod paradoxal, decalajul de dezvoltare în Mediterană.

Criza, cu toate acestea, a avut efectele sale negative asupra nivelului de trai în țările de pe țărmurile de Est și de Sud. Motivul este faptul că în aceste țări, spre deosebire de cele avansate, există o categorie mai mult sau mai puțin numeroasă de populație care trăiește în sărăcie absolută și că mecanismele publice de protecție socială sunt, în medie, foarte sărace. Cu cât sărăcia este mai pronunțată și cu cât sunt mai mici capacitatea și resursele publice pentru a atenua efectele crizei, cu atât mai mare este riscul ca criza să producă efecte asupra celor mai sărace segmente ale populației.

7. Concluzii

Pe fundalul reducerii diferențelor la scară globală, am încercat să examinăm, în paginile care au precedat, tendințele în actul economiilor spațiului mediteranean în complexitatea lor.

Am reușit să verificăm următoarele: diferențele s-au redus la scară mondială în anii '50 ai secolului trecut, dar, mai presus în anii '70 în complexul Mediteranei, cu toate acestea lucrurile au evoluat divers. Inegalitățile măsurate s-au dovedit, totuși, a fi în creștere.

O dezagregare a indicilor concentrației între țările bogate din Nord, pe de o parte, și țările din Sud și din Est, pe de altă parte, a relevat o tendință sensibilă de convergență în țările care aparțin Uniunii Europene și Israel, cu toate acestea, inegalitățile dintre aceste țări au fost menținute.

Din momentul în care în ultimii ani începând cu 2000-2001, o reducere a diferențelor apare în elaborarea noastră este tentant de a proiecta în ulteriorul viitor tendințele actului în sine. Acest exercițiu este un subiect evident ca și toate previziunile la schimbările în conjunctura economică dar și în alte numeroase variabile care influențează asupra economiei, rezultatul și câteva îmbunătățiri par a fi posibile, doar că acest fapt practic nu se va realiza, cel puțin, într-un ritm rapid. Printre cele mai pertinente ipoteze se remarcă următoarea: divergențele economice vor caracteriza economiile Mediteranei încă mult timp.

Riferimenti bibliografici

- Ancona G. (2008), *Le economie mediterranee tra convergenza e divergenza*, Studi sull'integrazione europea, n. 2, 2008.
- Berry A., Serieux J. (2006), *Riding the Elephants: the Evolution of World Economic Growth and Income Distribution at the End of the 20th Century (1980-2000)*, DESA Working Papers.
- Bhalla S. S. (2002), *Imagine There's No Country: Poverty, Inequality, and Growth in the Era of Globalization*, Peterson Institute for International Economy, Washington D.C.
- Bourguignon F., Morrisson C. (2002), *Inequality among the World Citizen (1820-1992)*, American Economic Review, 92, 4, pp. 727-44.
- Capasso S., Astarita C. (2011), *La distribuzione dei redditi. La disuguaglianza nei paesi del Mediterraneo*, in Malanima P., a cura di, Rapporto sulle economie del Mediterraneo. Edizione 2011, il Mulino, Bologna, pp. 69-96.
- Daniele V. (2010), *Gli indicatori economici. La crisi economica globale e i paesi mediterranei*, in Malanima P., a cura di, Rapporto sulle economie del Mediterraneo. Edizione 2010, il Mulino, Bologna, pp. 83-110.
- Deltas G. (2003), *The Small Sample Bias of the Gini Coefficient: Results and Implications for Empirical Research*, Review of Economics and Statistics, vol. 85, pp. 226-234.
- Maddison A. (2007), *Historical Statistics for the World Economy, 1-2003 A. D.*, www.gg-dc.net/maddison.
- Malanima P. (2007), a cura di, *Rapporto sulle economie del Mediterraneo. Edizione 2007*, il Mulino, Bologna, pp. 43-66.
- Milanovic B. (2006), *Global Income Inequality: What it is and why it Matters?*, United Nation, DESA Working Paper n. 26, August, <http://www.un.org/esa/desa/Papers/>
- Milanovic B. (2005), *Worlds Apart. Measuring International and Global Inequality*, Princeton, Princeton University Press.
- Pritchett L. (1997), *Divergence, Big Time*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11, n. 3, Summer, pp. 3-17.
- Sala-i-Martin X. (2002), *The World Distribution of Income (estimated from Individual Country Distribution)*, NBER - National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, Working Paper n. 8905, May.
- The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database*, January 2008, <http://www.conference-board.org/economics>.
- The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre, Total Economy Database*, September 2011, <http://www.conference-board.org/economics>
- Toniolo G.-Walker P. (2000), *Un mondo sempre più diseguale?*, Rivista di Storia Economica, n.s., XVI, pp. 241-45.

Summary

On the World scale, inequality among countries, after a remarkable increase until the the early 1950s, began to diminish from then on. This downward trend accelerated in the last decades as a consequence of the high rate of growth of developing countries such as China and India and the low growth rate of the advanced countries. Among the Mediterranean economies, in contrast, inequality increased continuously because of the expansion of big European economies in the North (Italy, France, Spain, Portugal). Only during the last decade, the economies of the South and East Mediterranean began to rise and the distance from the North in terms of per capita GDP to narrow. The convergence, although slow, intensified with the recent international crisis, which struck more the advanced economies in the North than those of the rest of the Mediterranean.

The article analyses the trend of the inequality in the 25 economies of the Mediterranean and the prospects of a future convergence.